

Inleiding

Voor de meeste mensen die een groot deel van hun tijd op scholen doorbrengen, gaat er geen dag voorbij zonder dat er gelachen wordt. Als er teveel lachvrije dagen op school zijn, in de klas, lerarenkamer of kantine, is er iets mis. Weinig mensen hoeft je te overtuigen van het belang van ontspanning en humor bij het werken met jongeren. Het is onmisbaar bij alledaagse zaken,

maar ook, of misschien wel juist, in spannende situaties. Mensen die die overtuiging missen, kun je twee dagen laten meelopen met een conciërge. Eén dag met een verbitterde mopperkont die weggelopen lijkt te zijn van het schellinkje bij de Muppet Show; één dag met een humoristische, liefdevolle sleuteldrager die tot zijn zeventigste wil blijven werken omdat hij zo'n lol in 'die rotjongens' heeft. Doe het wel in deze volgorde, want wanneer ze de tweede dag met mopperkont meelopen, is de kans groot dat ze nooit meer een school bezoeken (of laten bezoeken door hun kinderen).

Ondanks het belang van humor en ontspanning besteden lerarenopleidingen, decanen- en begeleidercursussen daar zo goed als geen aandacht aan. Dit is een van de eerste boeken gericht op onderwijs en begeleiding die humor bloedserieus nemen.

Ieder die op een school werkt – conciërge, leraar, mentor, directeur, decaan, onderwijsassistent – heeft op zijn of haar manier een taak bij de begeleiding van leerlingen. Begeleiding beperkt zich niet tot contacten met leerlingen, maar heeft ook te maken met de manier waarop de volwassenen op een school met elkaar en met ouders van leerlingen omgaan.

Bij provocatieve leerlingbegeleiding gaat om het inzetten van humor, maar het verwijst ook naar uitdaging, prikkeling, mensen op het verkeerde been zetten, plagen en op uiteenlopende manieren met elkaar stoeien.

Humor en provocatie vormen enorme krachten in een school, die je schooltijd tot de mooiste tijd van je leven kunnen maken of in een hel kunnen veranderen. Provocatie kun je inzetten om het beste in leerlingen en jezelf naar boven te halen of om mensen finaal af te branden en zelf weg te zakken in een moeras van

cynisme. Het is een allesbehalve vrijblijvende kracht. Wie er goed mee kan omgaan, verbetert niet alleen zichzelf, maar zijn hele omgeving.

Dit boek laat zien hoe provocatie werkt en hoe je die kunt inzetten op een manier waar iedereen beter van wordt. Het sluit aan op het boek *In plaats van Schorsen, Handboek Herstelrecht in het Onderwijs*, van Jan Ruigrok en Hans Oostrik dat een leerzaam, veilig en prettig schoolklimaat als onderwerp had. Provocatieve begeleiding kan daarin als smaakmaker een grote bijdrage leveren.

De theorie van de *provocative therapy* is de afgelopen veertig jaar in Amerika ontwikkeld door Frank Farrelly. Zonder hem zou dit boek niet geschreven kunnen zijn. Jaap Hollander en Jeffrey Wijnberg hebben Farrelleys werk naar Nederland gebracht. Zij (en inmiddels ook anderen) hebben het verder ontwikkeld, onder meer door de technieken te bestuderen die provocatieve begeleiders toepassen.

In dit boek is onder veel voorbeelden een pepertje () afgebeeld met daaronder een beschrijving van de provocatieve technieken die de begeleider (of de schrijver van dit boek) toepast. In hoofdstuk 8, *Provocatieve technieken op een rij*, worden ze toegelicht. We kijken daarbij speciaal naar het effect van die techniek op de persoon die wordt geprovoceerd.

Dit boek benadert provocatieve begeleiding voor een deel vanuit de Transactionele Analyse (TA), een theorie die beschrijft wat er gebeurt in communicatie tussen mensen en welke keuzes zij daarin maken. De TA maakt inzichtelijk hoe provocatieve begeleiding zich verhoudt tot andere vormen van begeleiding. Piet en Marry Weisfelt ben ik dankbaar voor wat ik hierin van hen heb geleerd. De grote uitdaging was ook de provocatieve theorie zich

goed te laten verhouden tot die van de contextuele leerlingbegeleiding. Het is aan de lezer te bepalen in hoeverre dit is geslaagd.

Wie provocatief begeleidt, maakt keuzes. De keuze bijvoorbeeld wie, wanneer en in welke mate je provoceert. Provocatieve *hardcore*-therapeuten provoceren in ieder professioneel contact en houden dat constant vol. Je doet het of je doet het niet, is hun standpunt en dan maakt het niet wie je tegenover je hebt of hoe die persoon reageert. Ik heb hier indrukwekkende resultaten van gezien en ze in de cliëntenrol ook daadwerkelijk ervaren. Toch maak ik een andere keuze. De eigenlijke reden is dat ik natuurlijk lang niet zo goed ben als al die grote provocatieve therapeuten. Maar omdat je dat natuurlijk niet in een voorwoord van een boek kunt schrijven, geef ik andere argumenten waarom je in het onderwijs niet altijd kunt provoceren.

De provocatieve begeleider relativeert zichzelf. Het geeft de leerling een idee van gelijkwaardigheid ('we zijn allebei even grote tobbers') en het maakt hem duidelijk dat wanneer het erop aankomt, hij zijn eigen problemen zal moeten oplossen.

Redenen waarom je naast provoceren andere instrumenten gebruikt om je begeleidingsdoelen te bereiken.

- Beperkingen van het onderwijs.

Het is onmogelijk in het onderwijs aan één stuk door te provoceren. Zo simpel is dat.

- Leerlingen en hun ouders kunnen niet kiezen.

Een cliënt of gecoachte kiest voor zijn begeleider, zijn thera-

peut. Wanneer het je aanspreekt, kun je kiezen voor een provocatief begeleider en weet je waar je aan begint. Leerlingen noch hun ouders in wier opdracht je werkt, hebben die keus. Als begeleider moet je kunnen aansluiten bij wat jouw klanten, leerlingen en hun ouders willen. Iemand provoceren tegen zijn wens in, gaat in tegen de principes van provocatieve begeleiding, zoals je die in dit boek leert kennen.

- Je moet over een provocatieve basishouding beschikken.

Een andere reden is dat dit boek is geschreven voor mensen die een basishouding ten opzichte van leerlingen hebben die wordt gekenmerkt door Assertiviteit, Kwetsbaarheid en Zorgzaamheid. We werken deze basishouding in dit boek verder uit. Niet iedereen in het onderwijs kiest daarvoor of streeft daarnaar. Er zijn leraren die er wel voor uitkijken zich kwetsbaar op te stellen of al te zorgzaam te zijn voor hun leerlingen. “Kwetsbaarheid bewaar ik voor thuis. Ik ben er voor mijn vak en niet om in die tere kinderzieltjes te roeren.” Wees deze collega’s dankbaar en realiseer je dat ze hard nodig zijn om kinderen zich te leren handhaven in de Grote Boze Buitenwereld. Maar aan provocatie zoals dit boek die voorstaat, hebben zij geen boodschap.

- Om stevig te provoceren, moet je door de mentale wasstraat zijn gegaan.

Iedereen die met kinderen werkt, kan humor gebruiken en zou dat eigenlijk ook moeten inzetten. Als dat niet gebeurt, is dit ook geen ramp; uiteindelijk is niets zo leuk als mensen zonder enig gevoel voor humor. En mensen met maagzweren zijn nodig om de gezondheidszorg op peil te houden.

Een leraar die om wat voor begrijpelijke reden dan ook flink chagrijnig is, is een slecht provocateur. Wanneer hij vervalt in cynisme wordt hij soms zelfs een provocateur die leerlingen beschadigt. Vandaar dat je ‘schoon’ van binnen moet zijn en je narig-

heid een plek moet hebben gegeven. Naarmate je in begeleiding meer ‘de diepte ingaat’, zul je geconfronteerd worden met lasten uit je eigen verleden die op je schouders rusten. En als je niet uitkijkt, vier je die bot op de leerlingen. Niet iedereen is in staat om leerlingen in alle situaties te begeleiden, of dat nu wel of niet provocatief is. Hoe dieper je gaat, hoe ‘schoner’ je mentaal moet zijn.

Voor therapeuten en professionele coaches zijn de basisuitgangspunten vastgelegd en gegarandeerd in beroepscodes; hun cliënten kunnen hen daarop aanspreken. In het onderwijs is dat minder het geval. Of in algemenere termen: in Nederland kan iedere Jan Doedel in het onderwijs komen werken en je moet er niet aan denken wat er gebeurt als iedereen met die provocatieve technieken aan de haal gaat.

De provocatieve begeleider geeft graag op zijn tijd volkomen politiek incorrecte statements die je buiten de borreltafel niet mag uiten, maar waarvan je kunt aannemen dat half Nederland er zo over denkt.

Ook besteedt dit boek aandacht aan de diagnose van leerlinggedrag. De *hardcore*-provocateur doet niet aan zulke etikettenplakkerij. Hij voelt vanzelf wel wat er aan de hand is en provocatieve technieken kun je altijd en overal toepassen. Voor veel van die technieken is dat inderdaad zo: overal kun je humor inzetten en verwarring zaaien. Wanneer je dieper gaat in de begeleiding, is het volgens mij goed te weten dat verschillende leerlingen om een verschillende manier van provoceren vragen. Of zoals je in hoofdstuk 4 zult lezen, een loverboy provoceer je op een andere manier dan het muurbloempje dat voor zijn charmes is gevallen.

Voor de leesbaarheid is gekozen voor de hijvorm. De voorbeel-

den zijn gelijkelijk over mannen en vrouwen verdeeld en we hebben zelfs gecheckt of ook de positieve en negatieve voorbeelden evenredig zijn verdeeld. Uiteraard is dat niet gelukt.

Een provocatieve begeleider mag graag onduidelijke, verwarrende boodschappen geven.

Dit boek richt zich op begeleiders in de breedste zin van het woord die werken in het voortgezet onderwijs en op ROC's. Daar zijn de voorbeelden voor een groot deel aan ontleend. Dit neemt niet weg dat het boek bruikbaar is voor iedereen die werkt met jongeren tussen 8 en 90 jaar.